

A jónevű senki

A könyveknek megvan a maguk sorsa, a filmeknek megvan a maguk különleges akusztikája. Amikor Walter Bernstein megírta és Martin Ritt 1976-ban megrendezte a híres rendező-komikussal, Woody Allen-nel a főszerepben *A jónevű senki* (The front) című filmjét, „az emberi jogok védelme” elnevezésű mai, túlhabzó politikai hecckampánynak még nyoma sem volt. Emberi jogokról természetesen szó esett akkoriban is, mint a megelőző időkben mindig az emberiség történelme folyamán, hiszen politikának és művészetnek örök témája az emberi jog. Az Antigoné is az emberi jogokról szól, a Rómeó és Júlia, a Bánk Bán és A nagy utazás is — és sorolhatnánk az irodalom legnemesebb vonulatát.

Akkoriban, mármint 1975—76-ban, vagyis nem nagyon a régről, az emberi jogokról beszélvén, többnyire mindenki önkritikusan a saját portája előtt sóprögetett, s ez az általános erkölcsi nagytakarítás tisztábbá, lakhatóbbá akarta tenni körülöttünk

a világot. Mi is szorgalmasan takarítottunk itthon. Amerikában is megszülettek az olyan művek, mint például David Helfern dokumentumfilmje, a *Hollywood bíróság előtt*, amely korabeli híradók és mai interjúk összeillesztésével megdöbbentő láttelepet adott az ötvenes évek amerikai közéletéről, a McCarthy-évek kommunistaellenes hisztériáról. Ma már valószínűleg mindenki által ismert tény, hogy ez idő tájt a haladó szellemű írókat, rendezőket és színészeket feketelistára tették, az Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elé citálták, állásukból elbocsátották, többjüket börtönbüntetésre ítélték, így például Dmytryk rendezőt, Albert Maltz-ot, a neves kommunista író. Hogy csak néhány kiragadott nevet soroljunk: a Bizottság elé idézték Edward G. Robinsont, Gregory Peck-et, Paul Robesont, Lionel Standert, Arthur Millert, aki 1962-ben játszódnak a *Salemi boszorkányok* című drámájában tulajdonképpen az ötvenes évek Amerikájának politikai

boszorkányüldözéséről beszél, a lélektani hadviselés ősi, inkvizíciós módszereiről. A hollywoodi perek idején az emberi jogokhoz tartozott a kikézbesített idézésre a Bizottság előtt megjelenni, a kommunista meggyőződésű barátok, ismerősök nevét megadni, emberi jog volt árulóvá, besúgóvá lenni, s aki a választ megtagadta, az emberi jogok biztosította szabad választás lehetőségével élve, választhatta a mellőztetés, a kenyértelenség, esetleg a börtön nyújtotta lelkiismereti komfortot.

A *Jónevű senki* alkotóinak java-része élvezhette az emberi jogok eme védelmét: a forgatókönyvíró Walter Bernstein, Martin Ritt rendező, Zero Mostel, Herschel Bernardi színészek mind szerepeltek az ötvenes évek feketelistáján. 1976 telén a teheráni fesztiválon nagydíjat nyert filmről szóló beszámolómban már írtam erről, s Zero Mostelről; a film magyarországi bemutatója alkalmából szeretném a hiteles történetet elismételni.

Amikor Zero Mostelt, a népszerű komikust 1955-ben valóságban a Bizottság elé idézték, a kihallgatást a

tévé is közvetítette. A kérdésre, hogy melyik stúdiónál dolgozik, így válaszolt: „A 18. századi Foxnál”. (A híres filmgyár a 20th Century-Fox: a 20. századi Fox.) Az elnök fenyegetően megkérdezte: „Fenntartja az állítását?” Mostel helyesbített: „Nem, javítsa ki 19. századi Foxra”. Vallomása befejeztével a színész felállt, komoly arccal belenézett a kamerába és így szólt az amerikai nézők millióihoz: „Szeretném megköszönni a Bizottságnak, hogy lehetővé tette televíziós szereplésem, mert egyébként öt évre eltiltott tőle.”

Walter Bernstein saját és barátai történetét írta meg filmre; maga is csak „négerként” dolgozhatott a televízió és a filmstúdiók számára azokban az időkben. A jónevű senki, a kis vendéglői pénztáros, alkalmi bukméker „strómanja” lesz feketelistára került televíziós forgatókönyvíró barátjának, azaz nevét adja annak írásaihoz. Más eltiltott forgatókönyvírók is megkérik erre a számára is jól jövedelmező szívesre, és hamarosan a legkeresettebb, legnépszerűbb ember lesz a televízióban. Sikerül magára vonnia az

Michael Miller és Woody Allen

Zero Mostel és Remak Ramsay

Amerikaellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság figyelmét is, a Bizottság előtt azonban új Della Rovere tábornokként azonosulva szerepével, hősies pimaszsággal viselkedik, és a tisztelet piederesztáljára fellépve vonul be a börtönbe.

Rokonszenvesen szórakoztató, becsületesen politizáló, egyszerű dramaturgiájú film; Martin Ritt talán legnagyobb rendezői erénye, hogy a főszerepre sikerült megnyernie az intellektus és az önirónia magasrendű színészi eszközeivel zsonglörködő komikus színész-rendezőt, Woody Allent, akinek ez élete első drámai alakítása. Mint nyilatkozta: komikus szerepet maga is tud írni magának. A csúnya arcú, szeplős, szemüveges Woody Allen, nyiszlett alkatával, hanyagul kacszázó járásával a slemil amerikai kisember jellegzetes figuráját formálja meg, a szerencse perifériájára szorult örök szerencsevárót, aki a „boldogsz vagy megdöglesz” életfilozófiájának csupán elégséges osztályzattal tud megfelelni.

Zero Mostel, a riadt tekintetű, kövér ripacs, a mindig szerepet játszó született színész, akit az élet kislíu-

ként a hájasság és az öregség maszkjába, jelmezébe öltöztetett, — a tragédia árnyékát veti az egyébként fölényes humorral előadott történetre. Ő az, akit a Bizottság rávesz a becsülésra, ő az, akit megfosztanak önbecsülésétől, és ő az, aki öngyilkosságával a becsület emberi jogát követeli vissza magának.

Mert a Bizottság mindenekelőtt neveket és neveket akar, önkéntes vallomásokat. Nem azért, mintha nem ismerné jól azokat a bizonyos neveket, hiszen megfelelő apparátussal rendelkezik a nyomozáshoz, a felderítés, a bizonyítékok megszerzése a szakemberek dolga. A beidézettek „együttműködésére” van szüksége, a lelkek megalázására és tulajdonbavételére, az inkvizíció, a koncepciók perék e jól bevált lélektani győzelmére.

A *jónévű senki* minden pátosz nélkül mond nemet erre a kihívásra. Szamárfület mutat a megfélemlítés, a lélekdeformáló terror fegyverének. Szamárfüffel harcol az emberi jogok védelmében.

LÉTAY VERA